

Igor Zgoliński

doktor habilitowany nauk prawnych, profesor PBS, Politechnika Bydgoska
im. Jana i Jędrzeja Śniadeckich
ORCID: 0000-0002-5097-6170

Spółeczeństwo, państwo i prawo w poglądach Profesora Ludwika Gumpłowicza

Słowa kluczowe: *Ludwik Gumpłowicz, prawo, socjologia, antropologia społeczna, ewolucjonizm, doktryny polityczno-prawne*

1. Wprowadzenie

Ludwik Gumpłowicz stał się znany przede wszystkim ze swej pracy nad teorią społeczną. Jest postrzegany jako wybitny socjolog, który współtworzył fundamenty tej nauki. Jego poglądy na państwo i prawo odcisnęły swe piętno w teorii prawa, lecz były dużo bardziej znaczące w kontekście rozwoju teorii socjologicznych i wpływu na myślenie o społeczeństwie. Z wykształcenia Gumpłowicz był jednakże prawnikiem. Zdawać by się więc mogło, że Ludwika Gumpłowicza prawnikom nie trzeba przedstawiać. Tak jednak nie jest, gdyż wiedza na temat uczonego pośród prawników jest niewielka, a staje się bodaj coraz mniejsza. Ludwik Gumpłowicz zajmował się nie tylko teorią, lecz i praktyką prawa, gdyż wykonywał zawód adwokata w Krakowie. Był natomiast przede wszystkim nauczycielem akademickim. Jego prace miały charakter interdyscyplinarny, były publikowane w licznych czasopismach naukowych na całym świecie, stąd jego myśli przyczyniły się do rozwoju nie tylko socjologii czy antropologii społecznej, lecz również teorii prawa. O ile naukowy dorobek socjologiczny Gumpłowicza jest znany, wnikliwie opracowany i rozpowszechniony¹, o tyle dorobek naukowy z zakresu prawa nie do końca słusznie pozostaje na tym

¹ Zob. np. *Dwa życia Ludwika Gumpłowicza. Wybór tekstów*, red. J. Surman, G. Mozetič, Warszawa 2010; F. Żebrowski, *Mojżesz Schorr i jego listy do Ludwika Gumpłowicza*, Warszawa 1994; K. Czajka, *System socjologiczny Ludwika Gumpłowicza* [w:] L. Gumpłowicz, *System socjologii*, Warszawa 2013; A. Gella, *Ewolucjonizm a początki socjologii (Ludwik Gumpłowicz i Lester Frank Ward)*, Warszawa–Wrocław–Kraków 1966; J. Radwan-Prąglowski, *Krakowskie lata Ludwika Gumpłowicza (w 100-lecie urodzin uczonego)*, „*Studia Socjologiczne*” 1989/3(114); W. Adamek, J. Radwan-Prąglowski, *Ludwik Gumpłowicz – zapomniany klasyk europejskiej socjologii* [w:] *Klasyczna socjologia polska i jej współczesna recepcja*, red. J. Mucha, W. Winclawski, Toruń 2005; *Ludwig Gumpłowicz* [w:] *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, red. G. Ritzer, Oxford 2007; H.E. Barnes, *The Struggle of Races and Social Groups as a Factor in the Development of Political and Social Institutions: An Exposition and Critique of the*

tle domeną wtórną². Jest jednakowoż zdecydowanie mniej rozpowszechniony, zwłaszcza w Polsce³. Już tylko z tego powodu warto nieco przybliżyć postać Ludwika Gumplowicza oraz zarysować jego osiągnięcia z zakresu nauk prawnych. Wypada przy tym podkreślić, że eksploracja owej płaszczyzny działalności naukowej, nawet w czasach obecnych, jest ze wszech miar korzystna poznawczo. Prace te powinny bowiem stać się ważnym źródłem wiedzy dla tych, którzy chcą zrozumieć złożoność relacji społecznych i prawnych w kontekście współczesnych wyzwań.

2. Społeczeństwo

Ludwik Gumplowicz zwracał szczególną uwagę na znaczenie asocjacji społecznych, które powstają w wyniku interakcji między jednostkami oraz grupami i mają wpływ na kształtowanie się struktur społecznych i politycznych. Krytykował podejście, które koncentrowało się na jednostce jako głównym podmiocie analizy społecznej. Uważał, że należy przede wszystkim zwracać uwagę na grupy i ich interakcje. Przyczyniło się to do rozwoju socjologii jako nauki badającej zjawiska społeczne w kontekście grupowym.

Wymaga również odnotowania, że wnikliwie badał ewolucjonizm społeczny. To właśnie owo ewolucjonistyczne podejście do rozwoju społecznego i politycznego pomogło w formułowaniu teorii ewolucyjnych w socjologii, które badały zmiany społeczne na przestrzeni czasu i wpływ różnych procesów na kształtowanie się struktur społecznych. Podkreślał znaczenie różnorodności kulturowej i etnicznej. Uważał, że grupy etniczne i kulturowe mają wpływ na kształtowanie się polityki i prawa. U podstaw swojej teorii stawiał przekonanie o niejednorodnym (wieloplemiennym) pochodzeniu rodzaju ludzkiego. Pogląd ten, nazywany poligenizmem⁴, stanowił zasadniczy argument na uzasadnienie teorii walki ras, skutkującej powstaniem państwa⁵. Wraz ze społeczeństwem dokonał bowiem wyodrębnienia rasy jako zjawiska przyrodzonego, plemienia jako wytworu etnicznego oraz narodu jako zjawiska cywilizacyjnego⁶. Gumplowicz uważał, że społeczeństwa rozwijają się w określony sposób, przechodząc przez różne etapy, co jest związane z ewolucją struktur społecznych i politycznych.

Sociological System of Ludwig Gumplowicz, „The Journal of Race Development” 1919/9; L.F. Ward, *Ludwik Gumplowicz*, „American Journal of Sociology” 1909/15(3); K. Bytomska, *Ludwik Gumplowicz – Polak, Żyd, twórca europejskiej socjologii na wrogim tle swoich czasów* [w:] *Kwestia żydowska w XIX wieku. Spory o tożsamość Polaków*, red. G. Borkowska, M. Rudkowska, Warszawa 2004; F. Savorgnan, *Ludwig Gumplowicz*, „Politisch-Antropologische Revue” 1909/1910(6); M. Szerer, *Uwagi nad teoriami socjologicznymi Ludwika Gumplowicza*, „Ekonomista” 1915/3–4; E. Czerwińska-Schupp, *Recepcja myśli Ludwika Gumplowicza w Polsce*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 2007/52.

² Wyjątkiem na tym tle jest praca: J. Baszkiewicz, *Ludwik Gumplowicz jako teoretyk państwa*, „Państwo i Prawo” 1951/10.

³ Zob. E. Czerwińska-Schupp, *Recepcja myśli..., passim*.

⁴ K. Czajka, *System socjologiczny...*, s. 27.

⁵ O. Górecki, *Zjawisko wojny w teorii konfliktu Ludwika Gumplowicza*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2019/66(2), s. 63.

⁶ S. Posner, *Ludwik Gumplowicz. Zarys życia i pracy*, Warszawa 1912, s. 84.

Wypada choćby pokrótce wskazać na gumplowiczowską klasyfikację form organizacji grup społecznych. Za początkowe zjawisko społeczne uważał on tzw. hordę pierwotną. Na tle wzajemnej koegzystencji upatrywał dążeń do dominacji i wyzysku innych hord dla realizacji własnych celów i potrzeb. Wskazywał, że etiologii owego zjawiska należy upatrywać w popędach zwierzęcych. Kolejnym etapem ewolucji społecznej były tzw. szczepy gospodarujące, zmierzające do realizacji tych samych czynności, lecz w oderwaniu od konkretnego terytorium. Wpisywał w to kontekst niewolnictwa opartego na przymusowym podziale pracy. To właśnie niewolnictwo stanowiło fundament umożliwiającą egzystencję: gospodarczą, ekonomiczną, zbrojną i możliwość ekspansji. W trakcie tej ewolucji pojawiła się własność prywatna, na ogół zdobywana poprzez podboje. Stała się bazą dalszego rozwoju społecznego, wprowadziła też nowy porządek społeczny. Stanowiła tym samym pierwiastek konieczny do dalszego rozwoju. Powyższe teorie zostały w tym miejscu, siłą rzeczy, mocno skrócone. Nie stanowią nawet zarysu koncepcji społecznych Gumplowicza. Materia ta była bowiem wielopłaszczyznowa i bardzo złożona. Uczony operował nadto pojęciami, którym przypisywał określone znaczenia, przez co używał ich w specyficznym kontekście. Dla przykładu termin „społeczeństwo” rozumiał jako konkretną grupę osób, która w danym państwie ma wyodrębnioną jedność zbiorową, gdzie niezbędne *iunctim* stanowi określona cecha, np. wykonywanie tego samego zawodu. Opisywał szeroko skomplikowane relacje różnych grup społecznych, podkreślając, że stanowią one sedno niekończącego się rozwoju społecznego. Co niezwykle istotne, doszedł do wniosku, iż w szerszej perspektywie jakakolwiek koncepcja moralna, filozoficzna czy też próba innego społecznego oddziaływania nie są w stanie wpłynąć na naturalne determinizmy, które rządzą relacjami społecznymi i kierunkują je. Każda grupa społeczna zmierza wyłącznie do urzeczywistnienia własnych potrzeb, co jest cechą wsobną. Nie ma tu zasadniczo miejsca na swobodę wyboru kierunku. Egzystencji wolnej woli można zatem upatrywać li tylko w kontekście wyborów indywidualnych. Analizując te aspekty myśli Gumplowicza, wypada podkreślić, że oprócz samej etiologii społecznej szerokie treści poświęcał zachodzącym w tymże społeczeństwie zjawiskom społeczno-psychicznym, które na przestrzeni lat determinowały jego kształt (asocjacje społeczne). Warto sięgnąć bliżej do tych rozważań, gdyż z niezwykłą precyzją systematyzującą otaczającą nas, także w dobie obecnej, rzeczywistość i pojawiające się w niej zależności, wywołujące w dalszej kolejności m.in. różnego typu zmiany prawne, w tym również ustrojowe. Niebagatelne znacznie na tym tle ma jego teoria konfliktu społecznego. Twierdził mianowicie, że konflikty społeczne są nieodłącznym elementem życia społecznego. Badał wszelkiego typu zależności konfliktów, gdyż postrzegał je jako podstawowy motor zmian społecznych. W przeciwieństwie do koncepcji, które postrzegały społeczeństwo jako harmonijną całość, dostrzegał jego złożoność i dynamikę wynikającą z rywalizacji (także wewnętrznej, państwowej) między różnymi grupami. Uważał, że konflikty mogą prowadzić zarówno do innowacji, jak i zwykłych przekształceń. W tym kontekście prawo nie jest jedynie narzędziem do utrzymania porządku, ale także orężem walki o władzę i sprawiedliwość. Państwo postrzegał tylko jako produkt walki między różnymi grupami społecznymi. Twierdził, że struktury państwowe są kształtowane poprzez dominację jednej grupy nad innymi, co prowadzi do powstawania hierarchii społecznych. Całość tych zjawisk

w dłuższej perspektywie może przyczynić się do rozwoju społeczeństw i ukierunkowywać ich moralność.

3. Państwo

Ludwik Gumplowicz w swych badaniach uczynił metodę socjologiczną jedną z głównych metod analizy państwa i obecnych w nim mechanizmów. Szczególnie doniosłe znaczenie na tle jego dorobku prawnego w tym zakresie ma *Allgemeines Staatsrecht* (1897, 1907). Praca ta stanowi rozwinięcie i zaktualizowanie *Philosophisches Staatsrecht*⁷, gdzie przedstawił krytyczne uwagi na ówczesne zapatrywania dotyczące państwa⁸. Powodem aktualizacji było dwukrotne wyczerpanie nakładu książki. *Allgemeines Staatsrecht* ujmuje tytułową problematykę w dwóch płaszczyznach. W pierwszej odnosi się do państwa, w drugiej zaś – do państwowej organizacji prawnej. Świadczy to o holistycznym podejściu do problematyki. Państwo postrzegał Gumplowicz jako samorzną organizację władzy w celu utrzymania porządku prawnego oraz wskazywał na jego inny cel – uczynienie zadość potrzebom materialnym narodu. Źródłem jego powstania jest podbój, następnie powstaje społeczne uwarstwienie⁹. Odrzucał plemienne korzenie państwowości. Twierdził też, że prawo nie może powstawać poza państwem, gdyż jego istotą jest nakaz podmiotów sprawujących władzę. Ponownie warto przywołać tu Gumplowicza¹⁰ *in extenso*, a ściślej jego metaforę, dość zresztą charakterystyczną dla całego stylu narracji: „I skądże by się wzięła ta cząstka panowania w każdym prawie, jeśli nie z tego wielkiego zbiornika władzy i panowania, jakim jest władza państwowa? Z tego zbiornika rozchodzi i rozdziela się ta władza na całą sieć kanałów i rur prawnych, podobnie jak woda ze zbiornika głównego rozchodzi się do kanałów i rur wodociągowych. Na każdym zaś punkcie tej sieci w razie potrzeby odkręca się tylko kurek egzekucji, a władza państwowa wybucha z całym impetem. W państwach europejskich za to sprowadzenie władzy państwowej w razie potrzeby na użytek prywatny płaci się takse, najczęściej w formie stempla. Prawo zaś bez państwa tak samo trudno sobie pomyśleć, jak wodociąg bez zbiornika, bez rur i bez kurków. Tylko scholastyka dawniejszych wieków bawiła się budowaniem systemów «prawa natury», prawa, które istnieć miało poza i ponad państwem, a któremu sankcji nadawać miało nie państwo, ale rozum czy natura sama (...). Owe idee «wolności i równości» nie tylko niezgodne są w rzeczywistości z państwem, które jest organizacją nierównych żywiołów społecznych, ale są po prostu negacją państwa. Dla ludzi tej ziemi nie masz innego wyboru jak tylko: albo państwo, jakim zawsze było i jest, z konieczną nierównością i «niewolnością», albo anarchia, która zresztą z koniecznością naturalną zamienić się by musiała wkrótce w państwo”.

⁷ L. Gumplowicz, *Prawo państwowe filozoficzne*, Wiedeń 1877.

⁸ Szerzej S. Posner, *Ludwik Gumplowicz...*, s. 74–86.

⁹ L. Gumplowicz, *Allgemeines Staatsrecht*, Aalen 1972, s. 35 oraz 234 i n. za S. Posner, *Ludwik Gumplowicz...*, s. 82–83.

¹⁰ L. Gumplowicz, *System socjologii*, Warszawa 2013, s. 347–349.

4. Prawo

Ludwik Gumplowicz zajmował się naukowo prawem państwowym i administracyjnym. Do opisów wszelkich zjawisk społecznych stosował natomiast perspektywę socjologiczną¹¹. Za wyjątkiem publikacji krakowskich wszystkie jego pozostałe dzieła naukowe dotyczące prawa zostały napisane w języku niemieckim. Trafność jego spostrzeżeń socjologicznych, ale po części również na prawo, potwierdziła się. Jest wręcz nad wyraz pozytywnie weryfikowalna. Szczególnie wyraźne tendencje ku temu obserwowalne są w ramach prawa karnego, które na przestrzeni lat stało się głównym instrumentem labilnej polityki kryminalnej. Celność myśli Gumplowicza niewątpliwie jest pokłosiem jego bogatych zainteresowań, znacznie przecież wykraczających poza nauki prawne, a sięgających rozmaitych obszarów relewantnych społecznie i filozoficznie.

Dokonując niezbędnych eksplikacji, dochodzi się do wniosku, że „gumplowiczowskie” podejście do prawa było ściśle związane z głoszonymi przezeń teoriami socjologicznymi i immanentnie się w nie wpisuje. Punkt wyjścia stanowi teoria konfliktu społecznego. Modyfikacje prawa są wtedy wynikiem różnych napięć społecznych oraz konfliktów. W tym kontekście prawo (a ściślej rzecz ujmując – procesy jego tworzenia i modyfikacji) może być także postrzegane jako jeden z rezultatów walki o władzę i kontrolę, a nie jako li tylko proces ewolucyjny, stanowiący pokłosie rozwoju społecznego i cywilizacyjnego opartego na powszechnym konsensusie. Gumplowicz postrzegał więc prawo jako jeden z instrumentów społecznego konfliktu. Twierdził, że prawo nie jest samym zbiorem norm, lecz odzwierciedla interesy różnych grup społecznych. Taki pryzmat pozwala z kolei uznać prawo za element walki pomiędzy grupami społecznymi o władzę i różnego typu zasoby. W konsekwencji prawo nie jest neutralne, gdyż jego interpretacja i stosowanie są dyktowane poszczególnymi interesami grupy dominującej (grup dominujących). W tak postrzeganym rozumieniu prawa doniosłą rolę odgrywają różnice kulturowe oraz rasowe, albowiem mają istotny wpływ na kształt prawa. Normy prawne i szeroko pojęte zasady sprawiedliwości różnią się, a główną dystynkcją jest kontekst kulturowy i etniczny. Gumplowicz był jednocześnie przeciwnikiem zbytniego formalizmu prawnego, przejawiającego się w zapatrywaniu, że prawo powinno być stosowane w sposób *stricte* literalny, a więc niemalże mechanicznie. Takie podejście, zdaniem Gumplowicza, nie uwzględniało faktycznych uwarunkowań społecznych oraz samej dynamiki konfliktów. Prawo nie tylko pełni wszak funkcję porządkową, utrzymując ład społeczny, lecz może stanowić też jedną z form społecznego nacisku. To z kolei winno być uwzględnione w procesie jego wykładni i stosowania. Krytyka formalizmu stała się istotnym punktem jego myśli. Często wskazywał w niej potrzebę uwzględnienia kontekstu społecznego podczas stosowania prawa.

Tezy Ludwika Gumplowicza podkreślają zatem znaczenie otoczenia, w którym prawo jest osadzone i oddziałuje oraz mnogość czynników wpływających na kształtowanie i funkcjonowanie prawa. Tezy te wywarły głęboki wpływ na rozwój nie tylko poglądów socjologicznych, lecz także prawnych w XIX i XX w. Obecne obserwacje tego, w jaki sposób funkcjonuje społeczeństwo i prawo (co skądinąd wymaga oddzielnego opracowania),

¹¹ O. Górecki, *Zjawisko wojny...*, s. 61.

pozwała na konstatację, że nadal pozostają nad wyraz aktualne. Mogą okazać się pomocne w procesie koncepcyjnym badań nad stanem społeczeństwa i państwa, rozumianego jako jego wytwór organizacyjny, a także samego prawa, które państwo stanowi dla zagwarantowania przestrzegania dopuszczalnych ram społecznych. Gumpłowicz postrzegał więc prawo jako jeden z wytworów interakcji społecznych. Stał na stanowisku, że analiza istoty prawa nie może opierać się tylko na analizie zewnętrznych form nadawania ustaw. Oddając mu głos, warto wskazać: „(...) filozofia szukała głębszego źródła prawa. Jedni znajdowali je w istocie człowieka, w społecznej jego naturze i w szczegółowych, wrodzonych mu przymiotach i właściwościach. Inni wywodzili prawo z woli ogółu, z ducha narodu itp. Pierwszą teorię nazywano indywidualistyczną, drugą kolektywistyczną. Filozofia prawa dotąd chwiała się między tymi skrajnymi zapatrywaniami, które oba są mylne. Prawo nie jest wypływem natury jednostki ani owocem woli ogółu. Prawo jest zjawiskiem społecznym, powstającym przez zderzenie się przynajmniej dwóch różnorodnych grup społecznych o nierównej sile. Ta nierówność jest warunkiem powstania prawa”¹². Gumpłowicz stał na stanowisku, że normy prawne są wynikiem skomplikowanych relacji między różnymi grupami społecznymi, posiadającymi własne interesy. Prawo te interesy odzwierciedla, jego kształt będzie zaś zmienny, co stanowi odpowiedź na potrzeby zmian w szeroko rozumianej tkance społecznej. Nasuwa się tu skądinąd refleksja, że owym podstawowym narzędziem w państwie środków prawnego oddziaływania jest prawo karne. Pogląd ten przejawiał zresztą w swej myśli Juliusz Makarewicz. Najlepiej egzemplifikuje to następująca wypowiedź: „Bronię zawsze tezy, że dla poznania rzeczywistego charakteru danego społeczeństwa, jego pojęć moralnych, jego zasad gospodarczych, jego ustroju państwowego, koniecznym jest zapoznanie się z jego kodeksem karnym. W tym za co się karze i jak się karze, a także w tym, czego się nie karze, odbija się życie danego społeczeństwa. Żadne deklamacje, żadna frazeologia nie zrównoważą wyraźnego, niedwuznacznego przepisu kodeksu karnego”¹³. Innymi słowy, z treści tych przepisów da się ustalić system wartości stanowiących fundament państwa oraz jego priorytety w zakresie społecznego oddziaływania¹⁴.

Zdaniem Gumpłowicza jednym z elementów implikujących zmiany w prawie jest konflikt społeczny. Jawi się on jako czynnik postępu w ramach starcia interesów różnych grup społecznych dążących do władzy i dysponowania określonymi zasobami oraz kompetencjami. Areną owego starcia jest też prawo, poprzez które wdrażane są reformy i określa się ich kształt. Na omawianym tle Gumpłowicz podkreślał wpływ rasy i kultury. Ten aspekt stanowił najprawdopodobniej wynik jego własnych doświadczeń życiowych, zwłaszcza w tzw. okresie krakowskim¹⁵. Gumpłowicz twierdził, że różnice kulturowe i etniczne oddziałują na rozumienie sprawiedliwości i wykładnię prawa.

Na tle omawianego zagadnienia trzeba dodać, że Ludwik Gumpłowicz był również zaangażowany w różnego typu działania na rzecz reform prawa. Wskazywał ogólne kierunki rozwoju prawa, twierdząc m.in., że powinno lepiej odzwierciedlać potrzeby społeczeństwa

¹² L. Gumpłowicz, *System...*, s. 346.

¹³ J. Makarewicz, *Słowo wstępne. Kodeks karny Republiki Sowieckich*, Warszawa 1926, s. 7.

¹⁴ Por. P. Kładoczny, *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956)*, Warszawa 2004, s. 11.

¹⁵ *Gli Scritti Giovani di Ludvig Gumpłowicz. Questione ebraica e questione nazionale in Polonia (1864–1875)*, red. D. Artico, F. Trocini, Modena 2021, s. 7.

i służyć dobru publicznemu. Prawo postrzegał jednakże zasadniczo jako nakaz i zarazem narzędzie dzierżących władzę, które warunkuje porządek publiczny i egzystencję państwa. Nakaz powinien być obłożony możliwością użycia przymusu i rozmaitych sankcji¹⁶. Jego prace były przydatne do rozwiązywania sposobów poprawy systemów prawnych w kierunku bardziej sprawiedliwych i zarazem dostępnych dla wszystkich grup społecznych.

5. Podsumowanie

Prace Gumplowicza niewątpliwie miały istotny wpływ na późniejsze myślenie socjologiczne i prawnicze, zwłaszcza w kontekście analizy relacji władzy i konfliktów społecznych. Otworzyły drogę do interdyscyplinarnego podejścia w badaniach nad państwem, łącząc elementy socjologii, polityki, prawa i antropologii. Pomogły w zrozumieniu, jak różne czynniki społeczne wpływają na kształtowanie się państwa i prawa. Z punktu widzenia doktryn polityczno-prawnych tezy Gumplowicza nie mogą być więc pomijane. Kategoria państwa konfliktu i podboju, obecnie fachowo określana „egzogeniczną genezą państwa”, jest przecież niezmiernie ważnym instrumentem naukowych analiz. Gumplowicz uzasadniał to dodatkowo prawami ewolucjonizmu społecznego. Aktualnie teoria ta nabiera szerszego znaczenia, albowiem zjawiska, o których pisał, stają się nie tylko obserwowalne, ale i sukcesywnie, wręcz dynamicznie postępujące. Gumplowicz dostarczył narzędzi i pokazał perspektywy, które pozwoliły na głębsze zrozumienie złożoności państwa oraz relacji społecznych.

Jakże aktualnie jawią się te myśli w kontekście analizy współczesnych problemów społecznych, choćby takich jak migracje, integracja społeczna czy też walka o prawa mniejszości. Nie pozostają też obce dla dzisiejszych interesów społecznych oraz politycznych i ich wpływu na kształtowanie państwa.

Dla należytego zobrazowania jego aktywności naukowej i aktualności tezy warto okraszyć je konkretnymi przykładami. I tak, w społeczeństwie feudalnym istniała przecież wyraźna hierarchia, w której feudałowie dominowali nad innymi warstwami społecznymi. Ta struktura władzy była później utrzymywana przez normy społeczne, a także przez przepisy prawno-ustrojowe, co ilustruje ideę Gumplowicza, że struktury państwowe odzwierciedlają dominację jednej grupy nad innymi. W kontekście historii konfliktów klasowych można wskazać na różnego typu rewolucje, jak choćby francuska, gdzie konfrontacja klasy arystokratycznej z burżuazją doprowadziła do fundamentalnych zmian w strukturze władzy i wprowadzenia nowych form rządów. Konflikty etniczne, jak np. wojna na Bałkanach w latach 90. XX w., pokazują, w jaki sposób napięcia między różnymi grupami etnicznymi mogą prowadzić do powstawania bądź rozpadu państw.

Gumplowicz zwracał uwagę na to, że różnice kulturowe także mogą być źródłem konfliktów, które zresztą kształtują politykę. Paralelnego zjawiska doszukać się można choćby w historii Rzeszy Niemieckiej. Podobnie procesy dekolonizacji w XX wieku mogą być postrzegane jako przykład ewolucji społecznej, gdzie kolonialne struktury władzy ustępują

¹⁶ A. Bosiacki, *Wstęp do obecnego wydania* [w:] L. Gumplowicz, *Prawodawstwo polskie względem Żydów*, Warszawa 2008, s. XXV–XXVI.

miejsca nowym formom rządów, często wynikającym z walki o niepodległość i suwerenność narodową. W wielu społeczeństwach prawo było używane do utrzymywania *status quo*, na przykład przez przepisy dotyczące segregacji rasowej w Stanach Zjednoczonych (Jim Crow laws). Prawo wspierało dominację jednej grupy rasowej nad inną, co jest w pełni koherentne z poglądami Gumpłowicza na temat funkcji prawa w społeczeństwie. W teorię prawa jako narzędzia służącego państwu dla zapewnienia pożądanego ładu społecznego wpisuje się też szeroko rozumiane prawo okresu tranzycji, które stanowi przecież jaskrawy wytwór prawa kreowanego dla doraźnych potrzeb społecznych, wynikających z transformacji społeczno-ustrojowych o różnym tle¹⁷.

Powstawanie związków zawodowych w XIX w. jako reakcja na wyzysk pracowników przez przemysłowców ilustruje natomiast, jak grupy ludzi mogą się organizować w asocjacje, aby walczyć o swoje prawa i interesy. Te organizacje były właśnie odpowiedzią na konflikt między pracownikami a pracodawcami. Współcześnie zjawiska różnego typu ruchów społecznych, takich jak ruchy feministyczne czy ekologiczne, także pokazują, w jaki sposób zbiorowe działania grup interesów mogą prowadzić do zmian społecznych i prawnych. Gumpłowicz zwracał szczególną uwagę na znaczenie grup w kształtowaniu polityki na skutek ich lobby, co bywa widoczne nie tylko w samej organizacji takich grup, lecz przede wszystkim w ich wpływie na prawo i politykę.

Te przykłady zaledwie ilustrują, jak idee Gumpłowicza dotyczące konfliktu, dominacji, grup społecznych i roli prawa w społeczeństwie stale znajdują odzwierciedlenie w różnych aspektach zarówno historii, jak i współczesności. Wskazują na to, że winny być brane pod uwagę również obecnie. Będą przydatne także w polityce publicznej, gdzie mogą pomóc w tworzeniu strategii zarządzania konfliktami i promowaniu integracji społecznej. Mogą bowiem zostać wykorzystane do opracowywania strategii mających na celu zmniejszenie napięć społecznych i wewnątrzpaństwowych. Podobnie koncepcje Gumpłowicza dotyczące konfliktów między grupami etnicznymi i narodowymi mogą znaleźć zastosowanie w prawie nie tylko krajowym, ale i międzynarodowym, szczególnie w kontekście rozwiązywania sporów i negocjacji pokojowych. Warto zatem nadal szeroko korzystać z prac uczonego, by lepiej zrozumieć różnego typu przeszłe i obecne procesy społeczne oraz zdiagnozować procesy następujące.

Abstract

Society, the state, and law in the views of Professor Ludwik Gumpłowicz

Dr Hab. Igor Zgoliński, professor at the Bydgoszcz University of Technology

ORCID: 0000-0002-5097-6170

The article presents the figure and scientific thought of Ludwik Gumpłowicz, an outstanding sociologist and lawyer, whose life story is still much less known than it

¹⁷ Szerzej I. Zgoliński, *Prawo okresu tranzycji*, „Europejski Przegląd Prawa i Stosunków Międzynarodowych” 2022/4, *passim*.

deserves to be. Gumplowicz emigrated to Graz, where he worked at the local university and gained international recognition as a founder of sociology and a theorist of society and state law. His main works focused on the analysis of social conflict, the role of races and cultures in the development of societies, and the function of law as a tool for groups to fight for power and resources. The aim of the publication is not only to recall the title character, but also to present an overview of his legal thought.

Keywords: *Ludwik Gumplowicz, law, sociology, social anthropology, evolutionism, political and legal doctrines*

Bibliografia / References

- Adamek A., Radwan-Pragłowski J., *Ludwik Gumplowicz – zapomniany klasyk europejskiej socjologii* [w:] *Klasyka socjologii polska i jej współczesna recepcja*, red. J. Mucha, W. Winclawski, Toruń 2005
- Barnes H.E., *The Struggle of Races and Social Groups as a Factor in the Development of Political and Social Institutions: An Exposition and Critique of the Sociological System of Ludwig Gumplowicz*, „The Journal of Race Development” 1919/9
- Baszkievicz J., *Ludwik Gumplowicz jako teoretyk państwa*, „Państwo i Prawo” 1951/10
- Bosiacki A., *Wstęp do obecnego wydania* [w:] L. Gumplowicz, *Prawodawstwo polskie względem Żydów*, Warszawa 2008
- Bytomska K., *Ludwik Gumplowicz – Polak, Żyd, twórca europejskiej socjologii na wrogim tle swoich czasów* [w:] *Kwestia żydowska w XIX wieku. Spory o tożsamość Polaków*, red. G. Borkowska, M. Rudkowska, Warszawa 2004
- Czajka K., *System socjologiczny Ludwika Gumplowicza* [w:] L. Gumplowicz, *System socjologii*, Warszawa 2013
- Czerwińska-Schupp E., *Recepcja myśli Ludwika Gumplowicza w Polsce*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 2007/52
- Dwa życia Ludwika Gumplowicza. Wybór tekstów*, red. J. Surman, G. Mozetič, Warszawa 2010
- Gella A., *Ewolucjonizm a początki socjologii (Ludwik Gumplowicz i Lester Frank Ward)*, Warszawa–Wrocław–Kraków 1966
- Gli Scritti Giovanili di Ludwig Gumplowicz. Questione ebraica e questione nazionale in Polonia (1864–1875)*, red. D. Artico, F. Trocini, Modena 2021
- Górecki O., *Zjawisko wojny w teorii konfliktu Ludwika Gumplowicza*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2019/66(2)
- Gumplowicz L., *Algemeines Staatsrecht*, Aalen 1972
- Gumplowicz L., *Prawo państwowe filozoficzne*, Wiedeń 1877
- Gumplowicz L., *System socjologii*, Warszawa 2013
- Kładoczny P., *Prawo jako narzędzie represji w Polsce Ludowej (1944–1956)*, Warszawa 2004
- Ludwig Gumplowicz* [w:] *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, red. G. Ritzer, Oxford 2007
- Makarewicz J., *Słowo wstępne. Kodeks karny Republiki Sowieckich*, Warszawa 1926
- Posner S., *Ludwik Gumplowicz. Zarys życia i pracy*, Warszawa 1912
- Radwan-Pragłowski J., *Krakowskie lata Ludwika Gumplowicza (w 100-lecie urodzin uczonego)*, „Studia Socjologiczne” 1989/3(114)
- Savorgnan F., *Ludwig Gumplowicz*, „Politisch-Antropologische Revue” 1909/1910(6)

Szerer M., *Uwagi nad teoriami socjologicznymi Ludwika Gumpłowicza*, „*Ekonomista*” 1915/3–4

Ward L.F., *Ludwik Gumpłowicz*, „*American Journal of Sociology*” 1909/15(3)

Zgoliński I., *Prawo okresu tranzycji*, „*Europejski Przegląd Prawa i Stosunków Międzynarodowych*” 2022/4

Żebrowski F., *Mojżesz Schorr i jego listy do Ludwika Gumpłowicza*, Warszawa 1994